

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ШАРАПА Ганна Федорівна

УДК 378.011.3-051:17.026.4

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ
В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬЧУК Володимир Юльянович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри математики та методики
викладання математики початкового навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПАЩЕНКО Дмитро Іванович,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
завідувач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та педагогічної майстерності;

кандидат педагогічних наук
РЕМНЬОВА Анжеліка Григорівна,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки.

Захист відбудеться 12 травня 2016 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 12 квітня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В. Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах демократизації українського суспільства, змін, що відбуваються у суспільно-політичному житті країни важливого значення набуває розбудова освіти на гуманістичних і демократичних основах. Національна доктрина розвитку освіти декларує головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу розвиток людини, її творчих здібностей, інтересів і потреб.

Тлумачення змісту людської гідності зазнало впливу різних факторів: позитивних (філософія, релігія, розвиток культури і цивілізації) та негативних (приниження людини, масові вбивства людей, тоталітарні, расистські та нацистські ідеології, а також збудовані на них політичні системи). Особливої гостроти питання людської гідності набуло після Другої Світової війни, яка була найбільшою за людськими жертвами. Людська гідність у той час почала пов'язуватися з правами людини, що викликало так звану «революцію людської гідності». Права людини почали тлумачитись як такі, що покликані стверджувати людську гідність, високі духовні і моральні якості, а головне - захищати людину від сваволі державної влади.

Розвиток гармонійної особистості неможливий без сформованості у неї почуття людської гідності. Адже особистість, яка постійно опиняється у ситуації знецінення чи приниження, перестає усвідомлювати власну значущість, набуваючи комплексу меншовартості, що створює сприятливий ґрунт для маніпуляцій з боку інших. Альтернативою такому ходу подій є особистісний саморозвиток, усвідомлення унікальності та неповторності власної особистості, і, як наслідок, переживання почуття власної гідності.

Готувати педагога до такої роботи варто ще на етапі професійної підготовки, адже після завершення педагогічних університетів вони придуть працювати до звичайних шкіл.

Ретроспективний аналіз наукових праць дав можливість зробити висновок, що питання підготовки вчителя у системі вищої освіти займає досить вагоме місце серед вітчизняних та зарубіжних учених, таких, як: В. Безпалько, Є. Барбіна, Ф. Гоноболін, С. Гончаренко, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, Д. Пащенко, А. Піскунов, В. Сластьонін та ін.

Погляди щодо сутності почуття власної гідності представлені у працях В. Бойко, В. Гарбузова, Н. Коваленко (репрезентують психофізіологічний підхід), Г. Бандзеладзе, М. Бердяєва (філософський підхід); К. Золотухіної-Аболіної, В. Франкла, Е. Фромма (екзистенційно-гуманістичний підхід); А. Адлера, З. Фрейда, К. Хорні (психоаналітичний підхід); І. Беха, В. Рибалки (соціально-психологічний підхід).

Проблематика формування почуття людської гідності особистості стала предметом досліджень Н. Дятленко, І. Костюк, О. Кульчицької, І. Ралько, В. Сухомлинського та ін.

У педагогіці почуття власної гідності розглядається Н. Третяк як моральне особистісне утворення, Н. Ємузовою – емоційно-оцінне ставлення, Г.

Волковою – позитивне емоційно виражене ставлення до власної високої моральної самооцінки□

Зміна ціннісних пріоритетів суспільства ставить перед системою освіти якісно нові вимоги до виховання підростаючого покоління. Формування почуття людської гідності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів є надважливим для сучасного українського суспільства, зорієнтованого на демократичні цінності, високий рівень патріотизму та осмислену громадянську позицію молоді. Проте це не є вигадкою наших сучасників чи винаходом сьогодення.

Можна підкреслити, що у педагогічній науці почуття людської гідності інтерпретується як результат духовно-морального, діалогічного виховання, яке обумовлює формування духовності людини (Г. Батищев, К. Роджерс та ін.). Умови для виховання почуття людської гідності в учнів розглядаються в педагогічних системах Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін.

Однак, на сьогодні проблему виховання почуття людської гідності в учнів не можна назвати достатньо вивченою. В сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою виховання є формування в особистості ціннісного і гуманного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Саме на сьогодні перед загальноосвітньою і вищою школою, як соціальними інститутами, надзвичайно актуально постало завдання – виховання громадянськості особистості, громадян, які люблять свій народ, свою Україну, готові самовіддано захищати і розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу. При цьому вони мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи і вміють цивілізованим шляхом відстояти їх, сприяючи громадянському миру і злагоді в суспільстві та дотримуючись законів.

О. Молчанова та О. Шишмакова вважають, що вік учнів основної школи є сенситивним для розвитку почуття власної гідності і визначають наступні критерії його сформованості: стійкість уявлень про себе; позитивне самоставлення; рефлексія; адекватність оцінок і самооцінок; самостійність у думках і вчинках.

Згідно позицій учених (Ф. Кадол, Н. Чиренко, О. Чуб та ін.), формування засад почуття власної гідності пов'язане з розвитком почуття власної значущості дитини, впевненості в собі, самоцінності, адекватної самооцінки, здатності захищати свою гідність за допомогою самоствердження у різних сферах життєдіяльності.

Проблема виховання почуття людської гідності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів залишається актуальною у зв'язку з неоднозначністю розуміння даного явища, пошуком відповідей на питання про природу й цінність людини, розв'язанням практичних завдань формування морально-ціннісного ставлення до іншої людини. Проблематика дисертаційної роботи актуалізується також низкою суперечностей між:

- визнанням пріоритету загальнолюдських цінностей як однієї з головних цілей виховання та відсутністю механізмів підготовки майбутніх учителів до формування почуття людської гідності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема в учнів основної школи;

- важливістю гуманістичних засад освіти й освітньою практикою, яка не завжди спрямована на виховання людської гідності особистості;

- необхідністю підготовки висококваліфікованих кадрів, готових працювати в умовах демократизації освіти і недостатньою готовністю майбутніх учителів до реалізації принципів демократизації та гуманізації, урахування індивідуальних особливостей особистості;

- необхідністю підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи в умовах освітнього середовища педагогічного університету й недостатньою науково-методичною розробленістю цієї проблеми;

- потребою у підготовці майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи й орієнтацією на старі форми і методи виховання студентів і учнів та відсутністю сучасних орієнтирів на нові педагогічні технології.

Отже, актуальність підготовки майбутніх учителів в умовах освітнього середовища педагога до виховання патріотичного виховання студентів педагогічного університету до виховання в учнів основної школи почуття людської гідності та недостатня теоретична і практична розробленість проблеми, необхідність розв'язання суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Підготовка майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідницької роботи Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті трансформаційних освітніх процесів» (державний реєстраційний номер 01084007644).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 26 січня 2011 року) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 29 листопада 2011 року).

Мета дослідження – виявити, обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови та створену модель підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати стан підготовки вчителів до виховання людської гідності учнів основної школи у педагогічній теорії та практиці.

2. Уточнити зміст понять «виховання почуття людської гідності», «підготовка майбутнього вчителя до виховання у школярів почуття людської

гідності».

3. Визначити критерії, показники оцінювання рівнів сформованості майбутніх учителів до виховання людської гідності учнів та охарактеризувати ці рівні;

4. Обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності учнів основної школи та апробувати їх ефективність.

5. Розробити модель, обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності учнів основної школи та методики їх реалізації.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження - педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи в умовах освітнього середовища педагогічних університетів.

Методологічною основою дослідження є загальнофілософські положення про єдність і взаємозумовленість явищ об'єктивної дійсності; принципи системного підходу, єдності теорії і практики, вимоги об'єктивності, доказовості; теорія розвитку і формування особистості як суб'єкта активної творчої діяльності; розуміння освіти як складної системи, яка включає низку взаємозалежних компонентів; орієнтація фахової підготовки на майбутню професійну діяльність студентів; системний, структурно-функціональний і діяльнісний підходи до організації та здійснення професійної підготовки майбутнього вчителя.

Теоретичну основу дослідження становлять: основні положення системного підходу як методологічного підґрунтя пізнання педагогічних фактів, явищ, процесів (В. Афанасьєв, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, К. Платонов, Г. Рузавін, В. Садовський та ін.); наукові ідеї концепцій вищої педагогічної освіти (А. Алексюк, В. Андрущенко, О. Глузман, І. Вязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.); педагогічне моделювання і проектування (Б. Гершунський, А. Макареня, В. Пікельна, Г. Селевко, Е. Степанов та ін.); ідеї та положення, втілені у законодавчо-нормативних актах: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти тощо.

Для досягнення мети і перевірки гіпотези дослідження було використано комплекс **методів:** *теоретичні:* аналіз філософської, психолого-педагогічної та спеціальної літератури, систематизація та узагальнення здобутої інформації; класифікація, систематизація, аналіз, порівняння наукових підходів, положень, визначень та узагальнення основних характеристик понять для виявлення сутності підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи, виокремлення критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів до професійної діяльності з означеної проблеми; вивчення та узагальнення досвіду роботи педагогічних ВНЗ з підготовки майбутніх учителів до виховання у школярів почуття людської гідності; *емпіричні:* діагностичні (спостереження, анкетування, бесіди, тестування, самооцінка, експертна оцінка) для виявлення стану підготовки майбутніх

учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи; педагогічний експеримент – для виявлення результативності експериментальної роботи; *статистичні*: методи математичної статистики, що дали можливість кількісно та якісно проаналізувати результати дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* обґрунтовано складові підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності у школярів (формування в учителів уміння виявити й розпізнати особливі характеристики вихованця; формування здатності до творчого спілкування з учнем; уміння вчителя залучити учня до творчості і культури; виховання вміння працювати з колективом і через колектив); *науково обґрунтовано педагогічні умови та розроблено модель підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи в умовах освітнього середовища педагогічного університету*: зорієнтованість діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи; вмотивованість навчальної діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи; організаційно-методична підготовка майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на виховання людської гідності учнів; використання форм організації, методів навчання, спрямованих на ефективну підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності;

- *визначено* критерії й показники, рівні сформованості людської гідності майбутніх учителів: *мотиваційний* (усвідомлення духовних цінностей, відповідальності; позитивне ставлення вчителів до себе та інших людей): високий (переважання широких соціальних мотивів, стійкий характер їх виявлення); середній (переважання соціальних мотивів, але ситуативний характер їх виявлення); низький (переважання асоціальних мотивів); *когнітивний* (усвідомлення ними значущості почуття людської гідності для сучасного фахівця, ціннісне ставлення та інтерес до світогляду та системи ціннісних орієнтацій): високий (знання вирізняються повнотою, глибиною, системністю); середній (знання здебільшого правильні, але не мають ознаки достатньої повноти, системності, глибини); низький (знання мають неповний, неглибокий, несистемний характер).; *поведінковий* (участь у виховних заходах, вибір, прийняття рішень і віднайдень способів їх досягнення): високий (поведінка повністю відповідає моральним нормам і законам, виявляє соціальну активність, постійно здійснює рефлексію своїх дій); середній (поведінка у цілому відповідає моральним нормам і законам, але соціальну активність виявляє ситуативно, іноді під зовнішнім впливом, рефлексію своїх дій здійснює епізодично); низький (часто порушує моральні норми і закони, соціальну активність виявляє тільки під впливом ззовні, не прагне до рефлексії);

- *уточнено* сутність понять «виховання почуття людської гідності» – це формування в особистості ціннісного ставлення до себе та інших людей; розвиток моральної сфери особистості, становлення у неї світогляду та системи ціннісних орієнтацій, що забезпечують позитивне самоствавлення та ставлення

до інших людей; «*підготовка майбутнього вчителя до виховання у школярів почуття людської гідності*» – це об'єктивно існуючий процес засвоєння студентами фундаментальних, загальнопедагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок у процесі практичної підготовки, які дають змогу формувати у вихованців ціннісне ставлення до себе та інших людей.

- *набула подальшого розвитку* система уявлень про почуття власної гідності, моральні засади особистості, його культурологічні та аксіологічні аспекти.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, відповідністю отриманих результатів основним положенням дидактики, теорії та методики професійної освіти, принципам педагогіки вищої школи, застосуванням комплексу методів, адекватних завданням дослідження, якісним і кількісним аналізом отриманих даних.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці і впровадженні у навчальний процес змісту, форм і методики підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. Розроблено і впроваджено у навчально-виховний процес спецкурс «Теорія і методика підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи» для на 3 - 4 курсів гуманітарних спеціальностей педагогічних університетів, розрахований на 36 годин і складається із 3 модулів: мотиваційно-ціннісного, змістово-процесуального та контрольо-аналітичного. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів, зокрема під час вивчення курсів «Педагогіка», «Методика позаурочної діяльності та соціально-виховної роботи», Основні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані у системі підвищення кваліфікації, а також при розробці методичних посібників для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Херсонського державного університету (акт № 01-28/1248 від 03.06.2015 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 970 від 07.05.2015 р.), Березнівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – міжшкільний навчально-виробничий комбінат» (акт № 117 від 20.05.2015 р.), Рівенського державного базового медичного коледжу (акт № 228-а від 15.05.2015 р.), Рівенського навчально-виховного комплексу № 2 «Школа-ліцей» (акт № 177 від 28.04.2015 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/01/1680 від 22.05.2015 р.).

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертації були викладені у доповідях та обговорювались на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-

практичних конференціях: «Пріоритети морально-етичного виховання студента-медика XXI століття (Рівне, 2010), VII міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: проблеми, здобутки, перспективи» із циклу: «Сучасні підходи до інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами» (Луцьк, 2011), міжрегіональному науково-практичному семінарі «Депривація та вікові кризи особистості: базові симптомокомплекси» (Луцьк, 2011), «Звільнення від залежностей, або школа успішного вибору» (Луцьк, 2012), міжрегіональному науково-практичному семінарі «Вікові кризи в контексті психогенези особистості» (Луцьк, 2012), всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми практичної психології» (Глухів, 2012), VIII міжнародній науково-практичній конференції «Психогенеза особистості: норма і девіація (Турбота про дітей з порушеннями розвитку: багаторівневий підхід)» із циклу: «Сучасні підходи до інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами» (Луцьк, 2012), науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Феноменологія депривації: психолого–педагогічний і теоретико-прикладний дискурс. Ремедіум 3» (Луцьк, 2013), науково–практичному семінарі з міжнародною участю «Афективна психорегуляція неповносправної особистості: робота з дітьми з розладами спектру аутизму» (Луцьк, 2013), науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Феноменологія деривації: психолог – педагогічний і теоретико-прикладний дискурс. Ремедіум 4» (Луцьк, 2014), VI міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2014), всеукраїнській науково практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: здобутки і перспективи» (Луцьк, 2015), науково-практичному семінарі «Феноменологія деривації: психолого-педагогічний і теоретико-прикладний дискурс. Ремедіум 5» (Луцьк, 2015), практичній конференції «Вплив травматичної стресової ситуації на сім'ю та дітей: пошук ресурсів для себе та допомоги іншим» (Рівне, 2015).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження відображено у 14 публікаціях, серед яких: 8 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у міжнародних наукових фахових виданнях, □ 3 статті у наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (271 найменування). Робота містить 5 таблиць, □ 5. рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок, основний текст – 191 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вивчення проблеми підготовки майбутнього вчителя до виховання у школярів почуття людської гідності; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; окреслено його методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну й

практичне значення роботи, подано інформацію про форми апробації та впровадження результатів дослідження; наведено дані про публікації автора; окреслено структуру дисертації, її обсяг.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи»** проаналізовано стан проблеми виховання людської гідності в учнів основної школи в науковій літературі; з'ясовано сутність основних понять: «професійна підготовка вчителя», «почуття людської гідності», «виховання почуття людської гідності»; обґрунтовано сутність почуття людської гідності вчителя як показника його підготовки до виховання людської гідності в учнів, визначено її компоненти та показники; зроблено аналіз та систематизацію психолого-педагогічних досліджень, у яких опосередковано вивчалися певні аспекти підготовки майбутніх учителів до виховання почуття гідності, дозволили констатувати, що необхідність удосконалення процесу підготовки студентів до окресленого аспекту педагогічної діяльності впливає з вимог, які висуваються до освіти в цілому, у становленні фахівця.

Дослідженням встановлено, що професійна підготовка вчителя – це об'єктивно існуючий процес засвоєння студентами фундаментальних, загальнопедагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок у процесі практичної підготовки, формування професійно значущих якостей і рис характеру, потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації тощо. У процесі професійної підготовки має бути сформована готовність майбутнього вчителя не лише до навчальної, але й до виховної роботи. Відтак майбутній учитель має володіти компетенціями, необхідними для формування у вихованців моделі поведінки у суспільстві.

У результаті теоретико-методологічного аналізу літератури встановлено, що уявлення про почуття власної гідності змінювались з часом, суттєво відрізнялись у різних народів, залежали від типу культури. В історичному контексті виділено три періоди в його вивченні. Перший – пов'язаний із зародженням поняття «почуття власної гідності» в західній філософській традиції, в якій були виділені такі критерії гідності, як особистісна відповідальність, свобода, справедливість, гордість, честь (Арістотель, Браччоліні, Ф.Петрарка, Сократ). Другий - визначено як розквіт розуміння «гідності» в західній і вітчизняній науковій думці. У вітчизняній філософії гідність людини пов'язували із самозреченням, служінням вищому ідеалу й вірою в Бога, самопізнанням (М.Бердяєв, Г.Сковорода, В.Соловйов та ін.), у західно-філософському описі проблеми визначались такі критерії гідності людини, як розум, воля, вихід за межі самого себе (І.Кант, І.Фіхте, А.Шопенгауер та ін.). Третій період охоплює дослідження, що спрямовані на розуміння «гідності» в культурній спадщині як оцінки суспільством тієї або іншої якості людини як найбільш істотної для відображення її гідності (М.Грушевський, О.Донченко, М.Костомаров та ін.).

На сучасному етапі вивчення почуття власної гідності можна відокремити п'ять основних підходів до дослідження цього феномену.

Психофізіологічний підхід спрямований на вивчення співвідношення фізіологічного й психічного, пов'язаний із проблемою інстинктів людини (В.Гарбузов, В.Бойко, Н.Коваленко та ін.). У межах *філософського підходу* під терміном «почуття власної гідності» розуміється істотна ознака й властивість, яка відрізняє людину від інших істот (Г.Бандзеладзе, В.Белінський, К.Ушинський та ін.). З позицій *екзистенційно-гуманістичного підходу* почуття власної гідності – це трансценденція особистості (вихід за межі самої себе) і гуманізм (гуманне, моральне ставлення). Ранні представники даного підходу А.Камю, Ж.-П.Сартр висловлювались про те, що голос совісті закликає людину до екзистенційного плану, де доречні пошуки сенсу життя. Більш пізні представники даного підходу «особистісну гідність» розглядали: як джерело сенсу життя (В.Франкл); як цінність (К.Золотухіна-Аболіна); як почуття любові до самого себе й інших людей (Е.Фромм). У межах *психоаналітичного підходу* створюється уявлення про почуття власної гідності як особистісне утворення, яке може призводити до невротичного розвитку особистості. Це відображено у ідеях А.Адлера (комплекс переваги), К.Хорні (применшення свого справжнього «Я» за рахунок піднесення інших людей до рівня гігантів), М.Якобі (самооцінка, приписувана самому собі). Сутність *соціально-психологічного підходу* полягає у розгляді соціальних чинників становлення почуття власної гідності в контексті розвитку національної та професійної самосвідомості особистості: А.Адлер (досягнення значущих цілей через професійне становлення), Дж.Ролз (професійна компетентність), Н.Пряжников (самореалізація в праці).

У сучасній психолого-педагогічній літературі гідність розглядається як стрижнева якість у процесі становлення особистості, що має інтегрувальне значення в цілісному процесі виховання. Саме через гідність людина усвідомлює інші свої якості, свої чесноти та вади; через неї відбувається моральна регуляція поведінки індивіда, який добровільно, відповідно до своїх почуттів та переконань здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства. Отже, гідність є важливою частиною моральної вихованості особистості, що передбачає розуміння вихованцем моральних норм суспільства та виявлення адекватної їм поведінки незалежно від ситуації.

Встановлено, що гідність як морально-психічний феномен безпосередньо пов'язана з такими невід'ємними атрибутами особистості, як свідомість, воля та почуття й визначають на цій основі такі компоненти гідності: *інтелектуальний* (розуміння сутності гідності, її виявлення, оцінювання наявності цієї якості в себе, рівень її розвитку); *емоційний* (накопичений досвід емоцій щодо виявлення гідності, самоповаги, гордості, емоційні переживання у відповідності з совістю); *вольовий* (здатність до захисту гідності, можливість підтримувати власне добре ім'я, долати власні хиби, самовдосконалюватися). Сформованість почуття власної гідності людини визначається рівнем розвитку кожного з компонентів у їх взаємозв'язку, а засоби формування гідності мають впливати на всі три психологічні сфери особистості (свідомість, воля, почуття).

Аналіз літератури свідчить про те, що більшість науковців гідність розглядають як повагу до себе й інших і неприйняття всього, що принижує людину (Г. Бандзеладзе, Б. Додонов, Дж. Ролз, Т. Шибутані та ін.), як переживання власної цінності й ствердження її, можливо, всупереч обставинам (І. Бех, К. Золотухіна-Аболіна, В. Рибалка та ін.) та як форму прояву самосвідомості й самоконтролю (А. Анісімов, І. Бех, Ю. Зайцева, В. Столін та ін.). До базових понять дослідження належить також категорія «*почуття людської гідності*». Аналіз педагогічної, філософської, психологічної літератури дав змогу встановити, що це оцінка людиною себе як моральної особистості, що є значущою для оточення, для суспільства. Відтак *виховання людської гідності* – це формування в особистості ціннісного ставлення до себе та інших людей; розвиток моральної сфери особистості, становлення її світогляду та системи ціннісних орієнтацій, що забезпечують позитивне самоставлення та ставлення до інших людей.

У другому розділі «**Педагогічні основи підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи**» нами встановлено, що для виконання виховних функцій учитель має вміти використовувати особистісно-орієнтоване виховання особистості в трьох аспектах: залучення до загальнолюдських цінностей та здатність визначати свою позицію по відношенню до цінностей та наповнювати смислом своє життя; здатність зберігати душевну рівновагу та здатність до саморозвитку (гармонійний баланс між стійкістю та творчістю). Справлятися зі стресами, подолання емоційних криз, здійснювати свої задуми, ставити і досягати цілей; поєднання осмисленого включення у суспільство та уміння займати та відстоювати свою власну позицію у будь-яких ситуаціях соціальної взаємодії (не піддаватися впливу ЗМІ, відстоювати свої права).

Сучасний учитель має бути обізнаним у житті своїх учнів, знати «чим живе» молодь взагалі, мати уявлення про прояви різноманітних депресивних станів, проявів незадоволення собою, станів неповноцінності. Врівноваженість людини та адекватність її реакцій на зовнішній вплив мають велике значення для формування у неї почуття людської гідності. Особистість з розвиненим почуттям людської гідності характеризується: відносною стійкістю поведінки та адекватністю її зовнішнім умовам; високою індивідуальною пристосованістю організму до звичних коливань зовнішнього середовища; здатністю підтримувати звичне комфортне самовідчуття. З іншого боку, можна говорити про характерні ознаки психологічного неблагополуччя, з яких найбільш типовими є: властивості особистості: залежність від шкідливих звичок, відхід від відповідальності за себе; втрата віри в себе, свої можливості; пасивність («духовне нездоров'я»); психічні стани: тупість почуттів, безпричинна злість; ворожість; послаблення як вищих, так і нижчих інстинктивних почуттів; підвищена тривожність; психічні процеси: неадекватне сприйняття себе, свого «Я»; нелогічність, зниження пізнавальної активності; хаотичність (неорганізованість) мислення; категоричність (стереотипність) мислення; підвищена навіюваність; некритичність мислення;

самоуправління: неадекватність самооцінки; послаблення або невиправдано гіпертрофований самоконтроль; послаблення волі; соціальне неблагополуччя виявляється в неадекватному сприйнятті (відображенні) оточуючого світу; дезадаптивній поведінці; конфліктності; ворожості; егоцентризмі; прагненні до влади, збагачення, володіння речами.

При обґрунтуванні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності учнів основної школи за основу прийнято розуміння цього процесу як простору для прояву індивідуальних можливостей, інтересів і здібностей студентів. За вихідним положенням, що визначало логіку обґрунтування педагогічних умов, зміна об'єкта діяльності закономірно спричиняє зміну самого суб'єкта, тобто розвиток і зміна якісних характеристик професійної діяльності вчителя відбувається як розвиток і зміна його власних якісних характеристик як суб'єкта. При цьому джерелом розвитку виступають протиріччя між суб'єктом і об'єктом діяльності, які розв'язуються засобами самої діяльності, завдяки цілеспрямованій і навмисно організованій активності суб'єкта, в якій він виражає своє ставлення до об'єкта, розуміння його цінності і природних властивостей.

Педагогічними умовами ефективної підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів у дослідженні визначено: зорієнтованість діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; вмотивованість навчальної діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; організаційно-методична підготовка майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на виховання людської гідності в учнів, використання форм організації, методів навчання, спрямованих на ефективну підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності.

Окреслено педагогічні умови, які сприяють ефективній професійній підготовці майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. До них належать: зорієнтованість діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; вмотивованість навчальної діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; організаційно-методична підготовка майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на виховання людської гідності учнів; використання форм організації, методів навчання, спрямованих на ефективну підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності.

Створена нами модель (рис. 1) підготовки майбутніх учителів до формування почуття людської гідності в учнів основної школи є відтворенням спеціально організованої професійної підготовки студентів, що включає комплекс взаємопов'язаних елементів навчально-виховного процесу: мети, завдань, змісту, форм, методів навчання, критеріїв, показників і рівнів готовності, педагогічних умов формування готовності та визначеного результату. Модель підготовки майбутніх учителів до формування почуття людської гідності в учнів основної школи – це результат проведеного

теоретичного дослідження. В основу цієї моделі покладено сучасні підходи науковців до проблеми професійної підготовки фахівців.

Рис. 1. Модель підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи

За результатами діагностики визначено високий, середній та низький рівні готовності майбутніх учителів до виховання в учнів почуття людської гідності. Майбутні вчителі з високим рівнем готовності виявляють стійкий інтерес до проблеми виховання почуття людської гідності в учнів, усвідомлюють смисл і цілі виховної діяльності з виховання в учнів цього феномена, виявляють готовність до опанування новітніх технологій виховання почуття людської гідності в учнів, створення власних творчих напрацювань, удосконалення своїх практичних навичок у цьому аспекті та подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією процесу виховання почуття людської гідності в учнів. Таким майбутнім учителям притаманне переважання внутрішньої мотивації у навчанні в педагогічному університеті та самоосвіті, ґрунтовні знання теоретичних засад виховання почуття людської гідності в учнів, повне розуміння сутності технології, значний особистий досвід та майстерність в організації процесу виховання почуття людської гідності в учнів, здатність систематично здійснювати рефлексію власної педагогічної діяльності у цьому аспекті.

Середній рівень готовності майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності учнів основної школи виражає зацікавленість та усвідомлення ними необхідності виховання в учнів цього феномена, наявність потреби в оволодінні технологією виховання досліджуваного феномена; достатній обсяг знань теоретичних основ виховання почуття людської гідності, повне розуміння сутності відповідної технології, однак незначний особистий досвід педагогічної діяльності у цьому аспекті. Рефлексія власної діяльності з виховання почуття людської гідності в учнів здійснюється несистемно.

Майбутні вчителі з низьким рівнем готовності до виховання почуття людської гідності учнів проявляють відсутність інтересу до означеної проблеми, явне або приховане небажання здійснювати педагогічну діяльність у цьому аспекті, негативною мотивацією, відсутністю спрямованості на оволодіння технологією виховання почуття людської гідності в учнів основної школи, повною відсутністю теоретичних знань та практичного досвіду організації даного процесу.

У третьому розділі «**Експериментальне дослідження педагогічних умов і моделі підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи**» представлено результати експериментальної перевірки педагогічних умов і створеної моделі підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи.

На *констатувальному етапі* педагогічного експерименту було визначено діагностичний інструментарій дослідження з метою з'ясування вихідного рівня сформованості готовності майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи; уточнено критерії з відповідними показниками: *мотиваційний* (усвідомлення духовних цінностей, відповідальності; позитивне ставлення вчителів до себе та інших людей): високий (переважання широких соціальних мотивів, стійкий характер їх виявлення); середній (переважання соціальних мотивів, але ситуативний

характер їх виявлення); низький (переважання асоціальних мотивів); *когнітивний* (усвідомлення ними значущості почуття людської гідності для сучасного фахівця, ціннісне ставлення та інтерес до світогляду та системи ціннісних орієнтацій): високий (знання вирізняються повнотою, глибиною, системністю); середній (знання здебільшого правильні, але не мають ознаки достатньої повноти, системності, глибини); низький (знання мають неповний, неглибокий, несистемний характер); *поведінковий* (участь у виховних заходах, вибір, прийняття рішень і віднайдення способів їх досягнення): високий (поведінка повністю відповідає моральним, нормам і законам, виявляє соціальну активність, постійно здійснює рефлексію своїх дій); середній (поведінка у цілому відповідає моральним нормам і законам, але соціальну активність виявляє ситуативно, іноді під зовнішнім впливом, рефлексію своїх дій здійснює епізодично); низький (часто порушує моральні норми і закони, соціальну активність виявляє тільки під впливом ззовні, не прагне до рефлексії).

З метою визначення стану підготовки вчителів-практиків до виховання людської гідності в учнів було проведено їх анкетування, педагогічне спостереження, документацію щоденного планування роботи вчителів, розкладу занять, чинні програми, річні плани роботи загальноосвітніх навчальних закладів тощо.

За одержаними результатами було виявлено, що найбільша кількість учителів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах, мають низький рівень підготовки до виховання людської гідності в учнів – 54%; середній рівень підготовки виявило 40,47% обстежених. Лише 5,53% учителів виявило високий рівень підготовки до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи.

На констатувальному етапі з метою діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до виховання в учнів почуття людської гідності використовувалася спеціально розроблена комплексна методика, що передбачала проведення анкетування та опитування студентів, педагогічне спостереження, співбесіди, визначення стилю керівництва, до якого схильні студенти, виявлення ціннісних орієнтацій.

Результати констатувальних зрізів виявили, що жодного студента не можна вважати підготовленим до виховання почуття людської гідності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів на високому рівні. Середній рівень підготовки до виховання почуття людської гідності в учнів виявили значно менше половини студентів (30,85% студентів експериментальних та 38,26% контрольних груп). Переважна кількість студентів засвідчила низький рівень підготовки до виховання почуття людської гідності в учнів (69,15% - експериментальні групи та 61,74% - контрольні групи).

На *формульовальному етапі* дослідження було розроблено програму експериментального курсу, що складалася з трьох навчальних модулів.

Навчальний матеріал, який включено у варіативну складову програми містить теоретичну і методичну інформацію та їх практичне опрацювання.

Теоретична інформація має прикладний характер, вона спрямована на підготовку студентів до свідомого врахування моральних норм в організації власної навчальної діяльності та майбутньої професійної діяльності й реалізовувалася під час практичних занять, у процесі самостійної роботи і науково-дослідницької роботи студентів (підготовка доповідей, рефератів, підготовка до наукових студентських конференцій).

Методична інформація спрямована на формування у студентів умінь самодіагностики та самоконтролю. Практичне оволодіння і закріплення цієї інформації відбувалося безпосередньо на заняттях та при виконанні студентами завдань для самостійної роботи.

За методикою формувальний експеримент складався з 4 видів діяльності підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи:

Для цього вчитель має бути готовим до: а) діяльності, що мотивує учнів до процесу навчання та сприяє розумінню ними його значення для особистісного розвитку; б) діяльності, що цілеспрямовує, орієнтує учнів на мету і результат, який треба отримати, спрямовує їх увагу на зміст і значення творчої діяльності, яку вони виконують; в) діяльності, що індивідуально диференціює учнів, розвиває різні рівні можливостей учнів, не обмежує їх у часі, стимулює всіх до відповідей; діяльність, яка організує колективну творчу діяльність учнів забезпечує організацію групових форм творчої навчальної діяльності; г) діяльності, яка організує контрольну-оцінювальну діяльність учнів.

Аналіз результатів прикінцевих зрізів формувального експерименту виявив ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. Дані, що відображають результати контрольних та експериментальних груп на констатувальному і прикінцевому зрізах подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень готовності майбутніх учителів до виховання людської гідності учнів (%)

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз
ЕГ	-	31,38	30,85	52,57	69,15	16,05
КГ	-	-	38,26	40,51	61,74	59,49

Як бачимо з таблиці 1, у результаті впровадження запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи в експериментальних групах відбулися позитивні зрушення щодо зростання рівнів підготовки до виховання людської гідності в учнів. Так, якщо на констатувальному етапі високий рівень був

відсутній, то на прикінцевому етапі цей рівень був властивий 31,38% студентів. Середній рівень після експерименту виявили 52,57% майбутніх учителів (було 30,85%). Суттєво знизилася кількість студентів з низьким рівнем підготовки до виховання людської гідності в учнів, яка з 69,15% на констатувальному етапі зменшилась до 16,05% - на прикінцевому етапі.

У контрольних групах відсутніх змін не спостерігалось. Так, високий рівень підготовки до виховання людської гідності в учнів на прикінцевому етапі, як і на констатувальному - був відсутній; середній рівень із 38,26% збільшився до 40,51%; низький рівень засвідчили 59,49% студентів (було 61,74%).

Отже, динаміка змін, що відбулась в експериментальних групах порівняно з контрольними групами, засвідчила ефективність визначених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання актуальної наукової проблеми підготовки майбутніх учителів до виховання в учнів основної школи почуття людської гідності і запропоновано її системне розв'язання, що уможлиблює вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів. Здійснення аналізу особливостей підготовки вчителя до виховання в учнів почуття людської гідності є підставою для формулювання таких **висновків**.

1. Встановлено, що основними завданнями виховання в загальноосвітніх навчальних закладах є: розвиток, актуалізація духовності особистості як сутності, смислу людського буття; створення умов для самотворчості, самореалізації, самоактуалізації особистості, розвитку її духовності, індивідуальних здібностей і талантів, соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей; формування потреби внутрішньої і зовнішньої свободи особистості як визначальної умови її самотворчості, духовного розвитку та самореалізації особистості загалом; розвиток критичності особистості як здатності критично ставитися до авторитетів, ідей, поглядів; уміння порівнювати, аналізувати, оцінювати відповідні ідеї, погляди і на основі цього виробляти власну точку зору, власну позицію; здатність на основі свободи, самотворчості, критичності, комунікативної компетентності формувати, відстоювати і реалізовувати власні ідеї, цінності; розвиток високої самооцінки, почуття власної гідності, подолання почуття страху у відстоюванні ідей, цінностей; розвиток психологічної культури особистості як важливої умови самореалізації особистості, формування соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей, розвиток духовності особистості; виховання вольових аспектів особистості як визначального фактора актуалізації і об'єктивації духовності, процесу набуття реалізації відповідних компетентностей, самореалізації особистості загалом; формування світоглядної позиції особистості, виховання потреби в пізнанні та необхідності пошуку і

визначення смислових, ціннісних аспектів людського буття; розвиток моральної культури особистості, внутрішньої потреби усвідомлення й актуалізації моральних ідей добра, істини, справедливості, честі, гідності, поваги, відповідальності, високої художньо-естетичної культури особистості; формування національної свідомості, любові до свого народу, рідної землі, готовності її захищати; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури й історії рідного народу; формування високої мовленнєвої культури; формування екологічної культури і гармонії відносин людини з природою; забезпечення фізичного розвитку молодого покоління, охорона і зміцнення його здоров'я; розвиток соціальної компетентності, яка спрямована на самореалізацію людини в різних соціальних групах та у відповідних соціальних умовах (ринкові відносини, конфліктні ситуації тощо); розвиток професійної компетентності, процес якої розгортається від виховання потреби та вміння оволодіти знаннями на різних етапах пізнавальної діяльності дитини (садочок, школа, вища школа тощо) до набуття професійних знань і реалізації себе у відповідній сфері професійної діяльності; розвиток комунікативної компетентності як формування умінь комунікації у міжособистісних відносинах та відповідних соціальних групах як важливого чинника самореалізації.

2. На підставі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури встановлено, що виховання почуття людської гідності – це формування в особистості ціннісного ставлення до себе та інших людей; розвиток моральної сфери особистості, становлення її світогляду та системи ціннісних орієнтацій, що забезпечують позитивне самоставлення та ставлення до інших людей. Таким чином, підготовка майбутніх учителів до виховання в учнів почуття людської гідності – це об'єктивно існуючий процес засвоєння студентами фундаментальних, загальнопедагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок у процесі практичної підготовки, які дають змогу формувати у вихованців ціннісне ставлення до себе та інших людей.

3. Педагогічними умовами ефективної підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи у дослідженні визначено: зорієнтованість діяльності майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності; вмотивованість навчальної діяльності майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності; організаційно-методична підготовка майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на виховання почуття людської гідності в учнів основної школи і використання форм організації, методів навчання, що сприяють якійсій підготовці майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи.

Проаналізувавши досліджувану проблему, враховуючи дидактичні принципи, компоненти та різні підходи науковців до визначення педагогічних умов, ми виділили наступні педагогічні умови, що дозволять ефективно здійснити підготовку майбутніх учителів до формування почуття людської гідності в учнів основної школи: 1. Використання виховного потенціалу навчальних предметів з метою виховання почуття людської гідності в учнів. 2.

Залучення майбутніх учителів до участі в соціально-значимих проектах виховання почуття людської гідності в учнів загальноосвітніх закладів. 3. Використання інноваційних методів і форм залучення майбутніх учителів до багатогранної спадщини українського народу.

4. У розробленій моделі підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи нами представлено наступні компоненти: цільовий (мета, завдання); методологічний компонент (підходи); суб'єкт-об'єктний компонент (принципи та функції виховання почуття людської гідності); змістовий компонент; операційно-технологічний компонент (педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи і методика реалізації педагогічних умов); критеріально-оцінний (результативний) компонент.

У процесі моделювання функцій виховання почуття людської гідності були модифіковані функціональні компоненти професійно-педагогічної діяльності стосовно до завдань підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень виділяємо такий перелік функцій, які вважаємо необхідними й достатніми: орієнтовну; мотиваційно-мобілізаційну; інформаційно-гностичну; організаційну; перетворювальну; координувальну; контрольну; прогностичну; корекційну.

Визначення основних шляхів і способів розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до виховання почуття людської гідності передбачає реалізацію наступних напрямів діяльності: підвищення статусу виховання почуття людської гідності в українському суспільстві та системі освіти; зміцнити й розвивати виховні функції навчальних закладів, розширити склад суб'єктів виховання почуття людської гідності, посилити координацію їхніх зусиль; удосконалення системи виховання у молоді почуття людської гідності; використання національних традицій, сучасного світового та вітчизняного педагогічного досвіду та дослідження сучасної психолого-педагогічної науки у сфері виховання почуття людської гідності; удосконалення інформаційного забезпечення виховання у молоді почуття людської гідності; формування науково-теоретичних і методичних засад виховання у молоді почуття людської гідності; посилення ролі родини у вихованні у молоді почуття людської гідності; виховання у молоді почуття людської гідності шляхом проведення заходів гуманістичного напрямку.

5. Визначено критерії і показники, рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування почуття людської гідності в учнів основної школи: мотиваційний (усвідомлення духовних цінностей, відповідальності; позитивне ставлення вчителів до себе та інших людей): високий (переважання широких соціальних мотивів, стійкий характер їх виявлення); середній (переважання соціальних мотивів, але ситуативний характер їх виявлення); низький (переважання асоціальних мотивів); когнітивний (усвідомлення ними значущості почуття людської гідності для сучасного фахівця і учня, ціннісне ставлення та інтерес до світогляду та системи ціннісних орієнтацій): високий

(знання вирізняються повнотою, глибиною, системністю); середній (знання здебільшого правильні, але не мають ознаки достатньої повноти, системності, глибини); низький (знання мають неповний, неглибокий, несистемний характер); поведінковий (участь у виховних заходах, вибір, прийняття рішень і віднайдення способів їх досягнення): високий (поведінка повністю відповідає моральним, нормам і законам, виявляє соціальну активність, постійно здійснює рефлексію своїх дій); середній (поведінка у цілому відповідає моральним нормам і законам, але соціальну активність виявляє ситуативно, іноді під зовнішнім впливом, рефлексію своїх дій здійснює епізодично); низький (часто порушує моральні норми і закони, соціальну активність виявляє тільки під впливом ззовні, не прагне до рефлексії).

6. Результати педагогічного експерименту засвідчили, що високого рівня готовності до виховання людської гідності в учнів основної школи досягли 28,41% майбутніх учителів експериментальних груп (у контрольних групах цей рівень був відсутній). Середній рівень виявили 54,54% майбутніх учителів експериментальних і 38,63% - студентів контрольних груп. Низький рівень готовності до виховання людської гідності в учнів основної школи засвідчили 17,05% майбутніх учителів експериментальних та 61,36% - контрольних груп.

Використання сучасних форм і методів у вихованні почуття людської гідності в учнів основної школи як смисложиттєвої цінності дає змогу оптимізувати виховний процес, залучити до активної участі усіх суб'єктів виховного процесу, формувати вміння і навички гідної поведінки у дорослих і дітей. Водночас подальшого дослідження потребує: проблема виховання почуття людської гідності у різних соціальних груп, вивчення особливостей самооцінки і самоставлення в учнів різного віку, розроблення відповідних методик і технологій виховання, теоретико-методологічні засади виховання почуття людської гідності в учнів за кордоном.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Шарапа Г. Феномен неповноцінності та його історико-філософська рефлексія / Г. Шарапа // Національний університет «Острозька академія» : Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог, 2011. – Випуск 18. – С. 286 - 296.

2. Шарапа Г. Основні складові психолого-педагогічної підготовки вчителя до виконання компенсаційної функції щодо неповноцінності особистості / Г. Шарапа // Молодь і ринок. – 2012. – № 6 (89). – С. 131 - 136.

3. Шарапа Г. Особистісна неповноцінність у контексті теоретичної парадигми індивідуальної психології А. Адлера / Г. Шарапа // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2012. – № 25 (78). – С. 398 - 406.

4. Шарапа Г. Ф. Рефлексія страху як основна детермінанта особистісної неповноцінності - [Електронний ресурс] / Г. Ф. Шарапа // Вісник Національної

академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2012_5_22.pdf

5. Шарапа Г. Ф. Особливості виховання почуття людської гідності у школярів / Г. Ф. Шарапа // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 42 : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. Д. Сиротюка. – К. : Видавництво НПУ імені М.П Драгоманова, 2013. – С. 314 - 320.

6. Шарапа Г. Ф. Обізнаність педагога з особистісними рисами вихованців як важлива умова його готовності до виховання почуття людської гідності у школярів / Г. Ф. Шарапа // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 50 : збірник наукових праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П Драгоманова, 2014. – С. 282 - 288.

7. Шарапа Г. Організація гуманної взаємодії з вихованцями як важливе завдання педагога / Г. Шарапа // Людиноздавачі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». – Випуск 31. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. – С. 303 - 311.

8. Шарапа Г. Ф. Формування діагностичних вмінь педагога як важлива умова його готовності до виховання почуття людської гідності у школярів / Г.Ф. Шарапа // Наукові записки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; упор. Л. Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Випуск СХХV (125). – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 155 – 162.

Статті у міжнародних наукових фахових виданнях

9. Шарапа А. Основные факторы формирования личностей неполноценности. (Factors of forming of personality of inferiority) // SOCIALINIS UGDYMAS SOCIAL EDUCATION. Long term and interactive competencies search in educatson, specialus numeris/special edition, edukologija lietuvos edukologijos universiteto leidykla. – 2013. – Nr. 4 (36). – Vilnius : Lietuvos edukologijos universitetas, 2013. – С. 257 - 266.

10. Шарапа Г. Формування діагностичних умінь педагога як важлива умова його готовності до виховання почуття людської гідності у школярів / Г.Шарапа // KNOWLEDGE. EDUKATION. LAW. MANAGEMENT : Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie. – Wydawca : Fundacja «Oświata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO». – № 1 (9) / 2015 marzec. – S. 273 - 282.

11. Шарапа А. Ф. Формирование способности к творческому общению с учеником как одно из условий готовности будущего педагога к воспитанию чувства человеческого достоинства у школьников / А.Ф Шарапа // Журнал научных публикаций аспирантов и докторов. – Курск, 2015. – № 2 (104).– С. 80 - 82.

Статті у наукових виданнях

12. Шарапа Г. Соціально-реабілітаційні основи вивчення комплексів неповноцінності в неповносправної особистості / Г. Шарапа // Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: проблеми, здобутки, перспективи / За заг. ред. Я. О. Гошовського. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – С. 144 - 147.

13. Шарапа Г. Моральні аспекти виховання почуття людської гідності у сучасних школярів / Г. Шарапа // Актуальні питання психологічної науки : Альманах студентського наукового товариства. – Випуск 7. – Рівне : РДГУ, 2013. – С. 174 - 176.

14. Шарапа Г. Культурологічний потенціал освіти у формуванні почуття людської гідності в школярів / Г. Шарапа // Психогенеза особистості : норма і девіація. – Том 1. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2015. – С. 205 - 214.

АНОТАЦІЇ

Шарапа Г. Ф. Підготовка майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертаційному дослідженні розкрито сутність поняття виховання почуття людської гідності як показника підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів, схарактеризовано її компоненти, показники та критерії оцінювання рівнів готовності майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. Проаналізовано стан підготовки вчителів до виховання людської гідності в учнів основної школи у педагогічній теорії та практиці. Визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи. Розроблено й експериментально апробовано модель підготовки майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи, через яку реалізувалися педагогічні умови, що оптимізували підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів основної школи.

Ключові слова: підготовка вчителя, педагогічні умови підготовки вчителя, модель підготовки майбутніх учителів, виховання учнів основної школи, виховання в учнів почуття людської гідності.

Шарапа Г. Ф. Подготовка будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства у учащихся основной школы. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. - Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. - Киев, 2016.

В диссертационном исследовании раскрыта сущность понятия воспитания чувства человеческого достоинства как показателя подготовки будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства у учащихся, охарактеризованы ее компоненты, показатели и критерии оценивания уровней готовности будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства в учащихся основной школы. Проанализировано состояние подготовки будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства у учащихся основной школы в педагогической теории и практике.

Впервые обоснованы составные подготовки будущих учителей к воспитанию чувства человеческого достоинства у школьников (формирование у учителей умения выявить и распознать особенные характеристики воспитанника; формирование способности к творческому общению с учеником; умение учителя привлечь ученика к творчеству и культуре; воспитание умения работать с коллективом и через коллектив); научно обоснованы педагогические условия и разработана модель подготовки будущих учителей к воспитанию чувства человеческого достоинства в учащихся основной школы в условиях образовательной среды педагогического университета: ориентированность деятельности будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства у учащихся основной школы; мотивация учебной деятельности будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства у учащихся основной школы; организационно-методическая подготовка будущих учителей к осуществлению деятельности, направленной на воспитание человеческого достоинства учащихся; использование форм организации, методов обучения, направленных на эффективную подготовку будущих учителей к воспитанию человеческого достоинства;

Определены критерии и показатели, уровни готовности будущих учителей к формированию человеческого достоинства у учащихся основной школы: мотивационный (осознание духовных ценностей, ответственности; позитивное отношение учителей к себе и другим людям): высокий (преобладание широких социальных мотивов, стойкий характер их выявления); средний (преобладание социальных мотивов, но ситуативный характер их выявления); низкий (преобладание асоциальных мотивов); когнитивный (осознание ими значимости чувства человеческого достоинства для современного специалиста, ценностное отношение и интерес к мировоззрению и системе ценностных ориентаций): высокий (знания выделяются полнотой, глубиной, системностью); средний (знания по большей части правильны, но не имеют признака достаточной полноты, системности, глубины); низкий (знания имеют неполный, неглубокий, несистемный характер); поведенческий (участие в воспитательных мероприятиях, выбор, принятие решений и отыскание способов их достижения): высокий (поведение полностью отвечает моральным, нормам и законам, выявляет социальную активность, постоянно осуществляет рефлексию своих действий); средний (поведение в целом удовлетворяет моральным нормам и законам, но социальную активность выявляет ситуативно,

иногда под внешним влиянием, рефлексию своих действий осуществляет эпизодически); низкий (часто нарушает моральные нормы и законы, социальную активность выявляет только под влиянием извне, не стремится к рефлексии)

Уточнена сущность понятий «воспитание чувства человеческого достоинства» - это формирование в личности ценностного отношения к себе и другим людям; развитие моральной сферы личности, становления у нее мировоззрения и системы ценностных ориентаций, которые обеспечивают позитивное самоотношение и отношение к другим людям; «подготовка будущего учителя к воспитанию у школьников чувства человеческого достоинства» - это объективно существующий процесс усвоения студентами фундаментальных, общепедагогических и методических знаний, выработки соответствующих умений и навыков в процессе практической подготовки, которые дают возможность формировать у воспитанников ценностное отношение к себе и другим людям.

Приобрела дальнейшее развитие система представлений о чувстве собственного достоинства, моральных принципах личности, его культурологические и аксиологические аспекты.

Ключевые слова: подготовка учителя, педагогические условия подготовки учителя, модель подготовки будущих учителей, воспитание учащихся основной школы, воспитание у учащихся чувства человеческого достоинства.

Sharapa G. F. Preparation of future teachers to education of human dignity for the students of basic school. - On rights for a manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences from speciality 13.00.04 - theory and method of trade education. - National pedagogical university of M.P. Dragomanova. - Kyiv, 2016.

In dissertation research essence of concept of education of sense of human dignity is exposed as an index of preparation of future teachers to education of human dignity for students, described of her komponents, indexes and criteria of evaluation of levels of readiness of future teachers to education of human dignity for the students of basic school. The state of preparation of teachers is analysed to education of human dignity for the students of basic school in a pedagogical theory and practice. Certainly and in theory the pedagogical terms of preparation of future teachers are reasonable to education of human dignity for the students of basic school. It is worked out and the model of preparation of future teachers is experimentally approved to education of human dignity for the students of basic school, which pedagogical terms which optimized preparation of future teachers to education of human dignity for the students of basic school were realized through.

Keywords: preparation of teacher, pedagogical terms of preparation of teacher, model of preparation of future teachers, education of students of basic school, education for the students of sense of human dignity.